

JAZYK A JEHO ZÁKLADNÍ VLASTNOSTI

Jazyk – nástroj mezilidké komunikace

komunikace – předávání informací mezi členy živočišných druhů. Umožňuje organismům udržovat určité vztahy, které jsou důležité pro ně individuálně i pro jejich druh jako celek.

model komunikace (teorie komunikace – 40. léta 20. stol.):

vysílatel (zdroj) → sdělení (kód) → příjemce (cíl) → výsledek
(kanál, médium)

mezidruhová komunikace – předávání signálů mezi členy různých živočišných druhů (doteky, zvuky, gesta, viditelné znaky)

kanály lidské komunikace:

- akustický (řeč, hvízdání, zvuky)
- optický (písmo, gesta, obrázkové znaky)
- taktilní (Braillovo písmo)
- olfaktorický (feromony, parfémy, deodoranty)

Jazyk

3 složky:

jazyk (langue) – systém znaků a pravidel, kterým se mluvčí řídí při sdělování informací

řeč (langage) – obecně lidská schopnost dorozumívat se pomocí jazyka

promluva (parole) – konkrétní sdělení vytvořené na základě znalosti a respektování systému jazyka

Jazyk – univerzální dorozumívací prostředek celospolečenské povahy, nástroj myšlení a prostředek sloužící k ukládání lidských zkušeností a k rozvíjení národních kulturních tradic. Má systémový a znakový charakter.

Systémové vlastnosti lidského jazyka

- **hlasově-sluchový kanál** – hlavní komunikační kanál
- **zaměnitelnost** – člověk je schopen reprodukovat řeč jiných lidí
- **úplná zpětná vazba**
- **sémantičnost** – složitá korelace mezi množstvím výpovědí a velmi diferencovanými tématy
- **arbitrárnost (libovolnost)** – absence vnitřního vztahu mezi označujícím a označovaným
- **nespojitosť (diskrétnost)** – lidská sdělení jsou utvořena z jednotlivě odlišných segmentů
- **posunovatelnost v čase** – schopnost komunikovat o neokamžitých obsazích
- **otevřenost (produktivnost)** – jazyk je otevřený systém znaků
- **dvourovinná strukturace** – omezený počet jazykových jednotek jedné roviny (zvukové - hlásky) vytváří neomezené množství jednotek na rovinně vyšší (významové – morfémy, slova)
- **kulturní přenos (přenos tradicí)** – jazyk není předáván geneticky, ale sociálním učením
- **lhaní** – schopnost komunikovat nepravdivé obsahy
- **reflexivita (zvrátnost)** – schopnost komunikovat o nástroji komunikace (jazyce)
- **naučitelnost** – schopnost naučit se jinému než mateřskému jazyku

Tabulka č. 5

FUNKCE JAZYKA		
nejdůležitější sociální	vyjádření emocí	ostatní
komunikativní: - referenční (konstatační) - kontaktní (fatická) - interogativní (zjišťovací) - apelová (konativní) - sociální	expresivní (emotivní)	estetická (umělecká)
	výrazová (voluntativní)	metajazyková
		textová
poznávací (gnoseologická)		
mentální (kognitivní)		

- **komunikativní (sdělovací, dorozumivací)** funkce. Úkolem komunikativní funkce je sloužit jako prostředek dorozumívání, tj. jako nástroj (prostředek) výměny myšlenek.
 - **poznávací (gnoseologická)**, zprostředkuje poznávání okolního světa, umožňuje shromažďování a předávání poznání z generace na generaci.
 - **mentální (kognitivní)** funkce jazyka, jazyk je nástrojem formování a organizace myšlení.
- **referenční (konstatační)** - "neutrální" výpověď o faktech, např.: Studenti skládají zkoušky;
 - **interogativní (zjišťovací)** - prostředek zjišťování faktů, např.: Kdy půjdeš na fakultu?;
 - **apelová (konativní)** - prostředek výzvy, pobídky k nějakému jednání, např.: Pojďme domů!;
 - **expresivní (emotivní)** - slouží k vyjádření osobnosti mluvčího, je prostředkem k vyjádření emocí, postoje, např.: Na jaře je v lese tak krásně!;
 - **kontaktní (fatická)** - projevuje se v případě potřeby navázání a udržení kontaktu; různé formy pozdravů, rozloučení apod., např.: Nazdar. Jak se máš. Co je nového?;
 - **estetická (poetická)** - prostředek působení nejen na myšlení, ale také na city (radost, smutek, odvaha, strach). Základem této funkce je schopnost textů vyvolat estetické prožitky u mluvčích i posluchačů;
 - **sociální** - nástroj prezentace sociálního či profesionálního statusu, vzdělanostní úrovně atd.;
 - **magická** - je využívána při obřadech, zaklínání apod.;
 - **metajazyková** - slouží výkladu jazykových faktů ("jazyk pro výklad jazyka");

TEORIE O VZNIKU JAZYKA

konkrétní písemné zprávy o životě lidí 4000-5000 let
člověk – 1 – 5 miliónů let

(vzdálenost 1 – 5 km: zhruba známe posledních 5 m (5000 let), podrobněji posledních 50 cm (500 let), z vlastní zkušenosti 2-7 cm (20-70 let)

nejstarší názor na vznik člověka a jazyka - **náboženská učení** (starověk - středověk)

Řekové: jazyk 1. je darem od bohů, 2. vymyslel ho chytrý člověk (analogisté), 3. vznikl přirozenou cestou (anomalisté)

nevědecké teorie: vznik člověka a jazyka jako jednorázová a nadpřirozená záležitost (Erich von Däniken: člověk vděčí za svou existenci návštěvníkům z cizí planety)

- **odvozování původu řeči z:**

rozboru současných i vymřelých jazyků

tendencí jazykového vývoje

z primitivních jazyků

z řeči dětí

srovnáváním jazyka s dorozumívacími prostředky zvířat

1. **teorie monogenetická** (Trombetti): lidská řeč vznikla na jednom místě, odkud se pak rozšířila po celém světě a diferencovala se do mnoha dnešních jazyků
2. **teorie polygenetická** (Marr): jazyk vznikl na různých místech světa (sal, ber, jon, roš)

- tendence diferenciační (např. vznik románských jazyků z latiny) – **divergentní vývoj jazyků**
- tendence integrační (např. postupné mizení dialektů) – **konvergentní vývoj jazyků**

- **teorie interjekční** (citoslovečná, angl. pooh pooh theory)
- **teorie onomatopoická** (zvukomalebná, angl. bow-bow theory)
- **jazyk gest** (Ginneken): na počátku člověk používal jedině gestikulace, později písma (tj. primitivních značek znázorňujících gesta) a až nakonec mluveného jazyka
- **teorie pracovních výkřiků** (příkazů) (Révész): první slova lidské řeči byly výzvy (nebo rozkazy), jichž člověk používal zejména při lovu v tlupě

žádná z uvedených teorií však nevysvětluje komplexní proces vzniku lidské řeči

Současná jazykověda: spojení

1. biologické Darwinovy teorie o vývoji druhů
2. Engelsovou teorií o procesu polidštění opice
3. Hockettovou teorií o počáteční fázi jazyka

Vznik předřečového stadia v Hockettově podání (+ = je – = není)

Složený zvuk	Nový význam		Nové dílčí významy
	<i>jídlo</i>	<i>nebezpečí</i>	
ABGH	+	+	AB = je jídlo
ABCD	+	–	CD = není nebezpečí
EFGH	–	+	GH = je nebezpečí
(EFCD)	–	–	EF = není jídlo

ABCD = jídlo

EFGH = nebezpečí

Tabulka č. 1

POVAHA A PODSTATA JAZYKA		
J E V		
psychický emanace ducha	biologický	sociální společenský
Bůh člověk	antika Prodikos, Platón, Antisthenés	antika Démokritos, Aristotelés, Diodóros Sicilský
antika bible		
realisté a nominalisté	19. st. - A. Schleicher	konec 19. - 20. st. F. de Saussure, N. Ja. Marr, B. Engels
18. st. - T. Hobbes, D. Hartley		

Tabulka č. 2

TEORIE O PŮVODU JAZYKA					
teorie	teorie božského původu	podle přírody (řec. φυσει)		"úmluvou" (řec. θεσει)	pracovní
doba vzniku		zvukomalebná (onomatopická)	citoslovná (reflexní)		
antika		Prodikos, Platón, Antisthenés		Démokritos, Aristotelés, Diodóros Sicilský	Grigorij Nisskij
renesance	Dante Alighieri				
17.-18. st.	T. Hobbes, D. Hartley				
19. st.	W. Wundt gestikulační teorie	Adelung, Humboldt, Herder, Whitney, Leibniz, Paul	Grimm, Steinthal, Potebnja, Kudrjavskij, Darwin	Adelung, Geiger,	Noiret, Bücher "pracovních výkřiků", Engels, Marx
20. st.	1) teorie her (USA) 2) kontaktní teorie (V. Abajev) 3) jazyk gest (M. Arapov) - Rusko				

